

VADKERTY KATALIN

A belső telepítés Szlovákiában (1945–1949)

A második világháború után a régi határai között megújult Csehszlovák Köztársaság kormányának 1945. április 5-én Kassán kihirdetett programja szerint az új köztársaság nemzetállam lesz, a csehek, a szlovákok és más szláv nemzetiségűek állama, ahol nincs helye az "idegeneknek", vagyis a németeknek és a magyaroknak. A nemzetállam megteremtése körülbelül hárommillió német és közel hatszázezer magyar kitoloncolását jelentette. A Szovjetunió támogatását bíró csehszlovák kormány – a többi győztes nagyhatalom megnyerésében reménykedve – a döntésüket megelőzve kihirdette a németek és a magyarok kollektív bűnösségét, s sorozatban hagyta jóvá az emberi és állampolgári jogaikat korlátozó törvényeit. Ezekkel akarta megalapozni kitoloncolásukat.¹

A köztársaság nem szláv nemzetiségeit kitoloncolásuk előtt megfosztották a létfenntartásukat biztosító földbirtokaiktól, gazdaságaiktól, üzemeiktől, üzleteiktől, műhelyeiktől. A kormány és a Szlovák Nemzeti Tanács kiemelten figyelte a földtulajdon és a mezőgazdasági termelés folyamatosságát biztosító felszerelt gazdaságok elkobzását. A németek és a magyarok földbirtoka elleni első támadás az 5/1945. számú elnöki rendelet (május 19.), amit Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács rendeleteinek egész sora követett.²

Az elkobzott gazdaságok nem maradhattak "üresen", ezért a kormány elhatározta, hogy az állami tulajdonba vett német és magyar gazdaságokat új tulajdonosoknak utalja ki. A köztársasági elnök 1945. július 17-i 27/1945. számú rendelete értelmében ezeket a gazdaságokat csak szláv nemzetiségű személyeknek utalhatják ki. A megvalósítás érdekeit célozza a belső telepítésnek egységes irányítását megfogalmazó 28/1945. számú elnöki rendelet, amely kimondja, hogy a "belső telepítés azoknak a különleges határozatoknak az összessége, amelyek lehetővé teszik az egész határövezet visszaadását az ősi szláv elemnek". Ennek érdekében "a kitoloncolt németek és magyarok gazdaságait, házait, minden ingó és ingatlan vagyonát állami és nemzeti szempontból megbízható cseh és szlovák nemzetiségű", a kolonizálást önként kérőknek utalják ki, akik kezdetben a vagyonoknak csak kezelői, de későbbben tulajdonosai lesznek.³

A betelepítés egységes megvalósítása új hivatalokra hárult. A 27/1945. számú elnöki rendelet az "idegenek" kiszállításával, birtokaik betelepítésével az újonnan megszervezett Betelepítési Hivatalt bízta meg. A csehországi és a szlovákiai feladatok eltérő volta alapján a hivatalnak két jogilag önálló része volt. A cseh országrészekben illetékes hivatal Prágában, a Szlovákiában illetékes Pozsonyban székelt. Munkájukat a kormány által kinevezett Központi Betelepítési Bizottság felügyelte.

A Csehszlovák Köztársaság német és magyar etnikai területeinek elszlávosítását biztosította a földtulajdont 50 hektárban maximáló – a köztársaság minden polgárát érintő – általános földreform. A földreform keretében elkobzott földek kiutalása a cseh országrészekben a Földművelésügyi Minisztérium, Szlovákiában a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal hatáskörébe tartozott, de őket is kötelezte a "szlávok betelepítésének" betartása. A köztársasági elnök rendelete értelmében a földművelésügyi tárca telepít az 50 hektárnál nagyobb birtokokra, míg a nemzetiség alapján elkobzott kisebb gazdaságokat a Telepítési Hivatal kolonizálja.

A kormány a betelepítési terveiben 1945 augusztusáig, a potsdami konferenciáig csak a belső migrációval számolt, ami Szlovákiában kiterjedt észak-déli mozgást jelentett. A szlovák lakosságot az egyoldalúan kitelepített magyarok birtokában helyezték volna el.

A csehszlovák kormány ezért 1945 tavaszán utasította a kérdésben érintett minisztériumokat, dolgozzák ki "az idegenek kitoloncolásának és a kiürített dél-szlovákiai járások betelepítésének tervét". A Vavro Šrobár pénzügyminiszter kézjeggyével ellátott tervezet a magyar lakosság 70 százalékának kiszállításával számol. Csak a legszegényebbek maradnak, hogy segítsenek a betelepülő szlovákoknak a gazdaságok üzemeltetésben. A kitoloncoltak kézicsomaggal hagyják el lakóhelyüket, mert a Csehszlovákiában maradó ingó és ingatlan vagyontukat az állam a Magyarországra kivetett jóvátétel címén lefoglalja. A kitoloncoltakat Magyarország kártalanítja.⁴

A Védelmi Minisztérium a magyarlakta falvak lerombolását is tervezte. A magyar-csehszlovák határtól északra 25–30 km-es mélységben csak a katonai helyőrségeket kiszolgáló városias településeket akarta fenntartani, így Galántát, Dunaszerdahelyt, Komáromot, Lévát, Érsekújvárt és Ipolyságot.^{4/a}

A magyarok kitoloncolásával kapcsolatos ügyintézésben általános a "betelepítési övezet" elnevezés. Így jelölték az 1938-as bécsi döntéssel Magyarországnak ítélt, 1944 őszétől újból Csehszlovákiához tartozó "magyar etnikai területet".

A Szlovákiában 1945 nyarán megkezdett, s 1949-ig vizsgált belső telepítés három szakaszra osztható. Az 1946 őszeig tartó első szakaszt 1945 augusztusáig, a potsdami konferenciáig, a magyar lakosság totális kitoloncolására való felkészülés, míg az 1946 júniusi párizsi konferenciát megelőző hónapokat a kétszázézer magyar egyoldalú kiszállításába vetett remény jellemzi. Az észak-déli irányú belső telepítések intenzitását nem csökkentette az 1946. február 27-én aláírt csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény, de kielezte a "betelepítési övezetben" elkobzott birtokon telepítő Földművelésügyi Megbízotti Hivatal és a kolonizálást kisajátítani akaró Szlovák Telepítési Hivatal közötti ellentéteket. Az első szakaszt ennek ellenére is a Földművelésügyi Megbízotti Hivatal telepítése jellemzi. Speciális osztálya az 50 hektárnál nagyobb, a földreform keretében elkobzott birtokokra telepített, s csak elvétve utalt ki elhagyott magyar paraszti gazdaságokat. A magyar parasztság zöme 1946 őszén még a saját gazdaságaiban élt.⁵

A Földművelésügyi Megbízotti Hivatal betartva a Szlovák Nemzeti Tanács határozatát, a betelepítéseknél kiemelten kezelte a duklai harcokban elpusztult északkeleti szlovákiai falvak, valamint a Szlovák Állam idején megkezdett nagy állami építkezések, az árvai víztározó és a nógrádi Lešt-Oremláz kataszterében található katonai gyakorlótér kibővítésének keretében lerombolásra ítélt falvak lakosságát. Áttelepítésüket a földművelésügy tervezte, de kihelyezésüknél figyelembe vette az érintettek kérését. Általában a földrajzilag legközelebb eső területekre telepítettek, például a kelet-szlovákiaiakat a Tornaljai, Feledi, Rimaszombati járásokba, az északnyugat-szlovákiaiakat a Csallóközbe, a Párkányi és a Zselízi járásokba.⁶

A kormány határozata értelmében "száz- és százezer szlovákot kell betelepíteni a déli határövezetbe", ezért 1945 nyarán nagyszabású toborzási akcióba kezdtek. A Földművelésügyi Megbízotti Hivatal hivatalosan kijelölt munkatársai mellett az egyes pártok aktivistái is megjelentek a "nehéz földrajzi körülmények között gazdálkodó" falvakban. Toborzási beszédekben csodálatos paradicsomi életről, szinte munka nélkül termő földekről szóltak, s a jelentkezőknek jól felszerelt, "a magyar háborús bűnösöktől elvett" gazdaságokat ígértek. A nehézségekről viszont hallgattak. Nem említették például hogy a betelepítésre jelölt birtokokon kevés az elszállásolási lehetőség, s a házak sem paloták. Arról sem szóltak, hogy más az alföldi mezőgazdasági termelés technikája, jóformán semmiben sem egyezik a kolonisták eddigi tapasztalataival.

A nagy ígéretekkel beszervezett szlovák földművesek és mezőgazdasági munkások türelmetlenül várták a kolonizálást, s mivel a kisajátított nagybirtokokon csak a töredéküket

helyezhették el, az Érsekújvári, az Ógyallai és a Lévai járásokban a járási rendőrparancsnokságok letartóztatták "a magyar nyilasokat és háborús bűnösöket". A Lévai járásban 400, a másik két járásban – mivel 300 lakásra volt szükségük – 239 személyt tartóztattak le, s lekísérték őket a csehszlovák–magyar határra. A magyar hatóságok bírósági végzést kértek, s mivel ezt az intézkedő rendőrök nem tudták felmutatni, a magyar hatóságok az átvételt megtagadták. A letartóztatottakat visszakísérték, majd szabadon engedték.⁷

A belső telepítés első szakaszának szakszerű eredményét nem ismerjük. A levéltári részadatokból arra következtethetünk, hogy körülbelül 3 000–3 500 szlovák családot telepítettek be a magyar etnikai területre, ami a népes szlovák családok esetében 17 000–20 000 személyt jelenthet. Figyelemre méltó a somorjai rendőrkapitány jelentése, amely szerint már 1945 decemberében "már ezen a tiszta magyar vidéken is érezhetővé vált a szláv jelenlét".⁸

Az 1945-ben megfogalmazott, problémamentesnek tűnő belső telepítés a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény aláírását (1946. február 27.) követően jelentősen módosult. A lakosságcsere megvalósítója, a magyarországi szlovákok toborzásával megbízott Szlovák Telepítési Hivatal agilis vezetősége a külföldi szlovákok "repatriálásának" jelentőségére hivatkozva a belső telepítés korlátozására, a földművelésügy hatáskörének szűkítésére törekedett. Terveit csak az 1946 októberében elrendelt kényszerközmunka, illetve az érintett magyarok deportálása után valósíthatta meg. A magyarok csehországi kényszerközmunkájával megkezdődött a belső telepítés második szakasza, amikor a Szlovák Telepítési Hivatal szlovák telepeseeknek, úgynevezett "bizalmiaknak" utalta ki a közmunkás mezőgazdasági munkások és kisparasztok szlovákiai házaikat és gazdaságait.

A bizalmiak a kolonisták speciális csoportját alkották, mert az elkobzási törvények alá nem tartozó házakat, földeket kaptak megművelésre, üzemeltetésre, s azt az ígéretet, hogy a magyarok csehországi végleges letelepítése után mindez saját tulajdonuk lesz. A kiválasztásnál arra ügyeltek, hogy a bizalmiak "a szláv nemzetállam szempontjából megbízható, nemzethű, új lakóhelyük elszlovákosítására" alkalmas személyek legyenek. A bizalmiakat a Szlovák Telepítési Hivatal munkatársai választották ki a földművelésügy által beszerzett kolonisták közül. Az új környezetbe való beilleszkedésüket a lakosságcsereben alkalmazott területi párosítással biztosították.

1948 tavaszáig 260 magyarlakta községbe 2 767 ilyen családot telepítettek be. Közülük a csehországi kényszerközmunkások hazatérését követően 427 család önként eltávozott. Az ott maradó 2 340 család ezzel együtt hozzávetőleg 18 000–22 000 fővel növelte a déli járások szlovák lakosságának a számát.⁹

A dél-szlovákiai egységes magyar etnikumok feldarabolása és a vidék elszlovákosítása szempontjából jelentős a magyarországi és a más külföldi szlovákok "repatriálása". Ez a kérdés, benne a csehszlovák–magyar lakosságcserevel csak közvetve sorolható a belső telepítés mellé, de mindenképpen említésre méltó. A folyamat a szlovákiai magyarság fennmaradása szempontjából történelmi jelentőségű, mert először történt meg, hogy az 1919 óta tartó szlovák (cseh és morva) kolonizálások történetében a magyar őslakosság egy részét kimozdították lakóhelyéről.

A belső telepítés – a déli határövezet elszlovákosításának – második szakaszát a kisebb mértékben ugyan, de tovább tartó észak-déli irányú belső mozgással párhuzamos délről északra irányuló külföldi szlovákok betelepítése jellemzi.

A Szlovák Telepítési Hivatal zárójelentése szerint Csehszlovákiát 89 660 magyar hagyta el, bár a Szlovák Telepítési Hivatal 170 247 főt jelölt áttelepítésre. Magyarországból 73 273 magát szlováknak valló személy lépte át a határt, akiket új lakóhelyükön – a kitelepített magyarok vagyona, a közös úrbéri földeken kívül – 109 294 kataszter holdnyi földva-

gyon várt, vagyis a Magyarországon hagyott szlovák földtulajdon (38 372 kataszter hold) két és félszerese. A betelepült szlovákok magyarországi gazdaságaiknál általában nagyobb földbirtokot kaptak, de a Szlovákiában hagyott magyar földtulajdon nagysága lehetővé tette a belső telepítések folytatását is. Ennek mértékét még nem ismerjük, de jelentős mértékű lehetett, aminek közvetett bizonyítéka, hogy a magyarok távozása után nem sok szántó maradt parlagon.¹⁰

A lakosságcsere keretében azonban a csehszlovák fél által remélnél kevesebb magyar költözött át Magyarországra, s a közellátás biztosítása érdekében lassítani kellett a magyar földtulajdon elkobzását, ezért a belső telepítés második szakaszában a helyi és a járási szervek – a Szlovák Telepítési Hivatal támogatásával – megkezdték szlovák telepesek beutalását az általuk "háborús bűnösöknek" kinevezett magyar gazdák házaiba, ahol a magyar tulajdonos és a szlovák kolonista "egy fedél alatt élt". Az utóbbiak a gazdaságok átadását követelték, s mikor ezt a magyar gazdák – akik ellen még vádat sem emeltek – megtagadták, a bíróságoktól kértek ítéletet. A kolonisták vádaskodását a bíróságok elutasították, de a "kényszerű társbérlet" sok esetben 1950-ig tartott. A járási és a helyi hivatalok a szlovák telepeseket új házak, új gazdaságok építésével, s kiutalásával tartották meg a magyar vidékeken.¹¹

A belső telepítések harmadik szakasza 1948 nyarán kezdődött, és a cseh országrészekbe deportált magyarok tömeges hazatérése jellemzi. Hazatérésük felkészületlenül érte nemcsak a birtokaikba ültetett bizalmiakat, de a hivatalokat is. A bizalmiak egy hányada a magyar tulajdonos hazatérése után önként eltávozott, több helyen meglódultak az öklök, s megtörtént, hogy még a fegyverek is előkerültek.

A helyzetet bonyolította, hogy – szovjet nyomásra – a csehszlovák kormány 1948. március 9-én elhatározta, az év őszén visszaadja a magyaroknak a csehszlovák állampolgárságot. A hivatalok ezt a pár hónapot a magyarok birtokainak gyorsított ütemű elkobzására és kiutalására használta fel. Azzal nem számoltak, hogy az érintett magyarok a bíróságokhoz fordulnak elégtételért, s a magyar kényszerközmunkások zöme visszautasította az idegen birtokon való letelepedést, a sajátjukat követelték. A kormány "a társadalmi béke megteremtésére" hivatkozott, amikor elrendelte, hogy a szlovák kolonisták részére építsenek új házakat, egész gazdaságokat.¹²

A szakasz második felében a deportáltak elhelyezésével kapcsolatos nehézségeket, a betelepített szlovákok kielégítését nem nemzetiségi, hanem "osztályalapon" akarta rendezni. A Dél-Akció néven indított titkos "kuláktalanítás" azonban csak a betelepítési övezetben élő magyar nagygazdákat érintette, s így nemzetiségi támadássá vált. A Szlovák Telepítési Hivatal által támogatott belügyi akció kudarcba fulladt, mert a cseh hivatalok nem vették át a kitelepítettek első transzportját, a határról visszairányították Szlovákiába.¹³

A belső telepesek helyben tartása, a magyar deportáltak elhelyezése mellett szinte permanensen volt jelen a vagyontalan romániai, magyarországi és jugoszláviai "repatriánások" elhelyezésének kérdése, valamint a csehszlovák–magyar lakosságcsere folytatása. A hivatalos politika alapállása, a szlovákok megtartása a magyarlakta területeken.

A belső telepítések, a karhatalom, a lakosságcsere, a repatriálások, valamint a szlovák közigazgatás, a művelődés és a kultúra bevezetésének eredményeként körülbelül háromszázezerrel emelkedett a "betelepítési övezetben" élő szlovák lakosság száma. 1945–1949 között körülbelül 125 000 magyar hagyta el ezt a vidéket, s ha nem is a csehszlovák kormány 1945-ös terveinek méreteiben, de megvalósult a "magyar etnikum vertikális és horizontális megbontásának" a terve. Az 1945 előtt a csehszlovák kormány által is "magyar etnikai területnek" elismert "betelepítési övezet" 1950-re már vegyes lakosságúvá vált.

¹ Janics Kálmán: *A kassai kormányprogram és a magyarság "kollektív bűnössége"*. Pozsony, 1995. Janics Kálmán: *A hontalanság évei*. Pozsony, 1992. 125. 144. Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca. 1945–1948*. Pozsony, 1993. 107. utaj, tefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Pozsony, 1994. (A magyar kisebbség Szlovákiában).

² Ilyen rendeletek: 104/1945, 108/1945, 64/1946, illetve a földművelésügyi tárca és a Szlovák Telepítési Hivatal irányelvei és utasításai.

³ Státní ústřední archiv, Praha (Állami Központi Levéltár, Prága, a továbbiakban: ÁKL, (ÚV KSC) Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Levéltára, a továbbiakban: CSKP KB 100/24-es állag (Gottwald-iratok), 45. k. 856-os egység (a továbbiakban: 100/24, 45/856)

⁴ ÁKL, CSKP KB, 100/24, 45/864. A teljes szöveg: Vadkerty Katalin: *A deportálások, a magyarok csehországi kényszerkőzmunkája, 1945–1919*. Pozsony, 1996. I. számú dokumentum.

^{4a} A Védelmi Minisztérium tervét dr. Július Baláz prágai kutató ismerteti *A magyarkérdés Csehszlovákiában az 1945–1948-as években* c. kandidátusi disszertációs munkájában. Kézirat.

⁵ Vadkerty Katalin: *A reszlovakizáció*. Pozsony, 1993. 14. A "betelepítési övezetben" 236 891 hektárt konfiskáltak el, s ebből körülbelül 60 000 hektár maradt meg a magyarok kezelésében.

⁶ Slovenský národný archív Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár Pozsony, a továbbiakban: SZNL-P), Poverenictvo pôdohospodárstva (Földművelésügyi Megbízotti Hivatal, a továbbiakban: FMH) - B szekció, 304. karton (továbbiakban: 304.), Oravci (Árvaik) és a Le t-Oremláz feliratú iratcsomó. SZNL-P, FMH-A, 496: 6180/31-46-eln. Az árvai lakosokat a következő járásokba, községekbe akarták betelepíteni:

Járás	Község
Komáromi	Ekecs, Apáczaszakállas, Turi-Szakállas
Dunaszerdahelyi	Felbár, Alsónyárasd, Várkony, Nyékvárkony, Bős, Felsőpatony, Csilizradvány, Tőkés, Lislúcs
Verebélyi	Verebély, Fajkúrt, Füss, Töhöl
Zselízi	Oroszka, Szakállas
Somorjai	Bacsfa, Doborgaz, Béke, Csölösztő, Jóka, Nagymegyer, Jánok, Verekye, Tonkháza, Csenke, Bélvata, Nagyszarva
Érsekújvári	Farnad, Bátorkeszi, Béla, Sárkány, Kőbőkút
Ógyallai	Udvard, Ógyalla, Szemeréd, Kolta, Hetény

A kérelmezett földek járásonként (hektárban):

Komáromi	1 303 3407	Somorjai	837 5170
Dunaszerdahelyi	2 408 3090	Párkányi	256 7608
Verebélyi	498 5696	Ógyallai	697 5450
Zselízi	152 7664	Összesen:	6 164 8085

Galántai járás	Magyarbél, Nagyfödemes, Csallóközkürt, Alsószeli, Szap, Dunaújfalu, Szenc, Taksony
Ipolysági	Déménd, Visk, Hídvég, Gyerk, Pereszlény, Ipolyság, Ipolynyék
Kékkői	Kis- és Nagykürtös, Galábócs, Újfalu, Zsély, Pótor
Losonci	Nagydaróc, Perse, Ragyolc, Galsa, Mucsén, Rap, Keresztúr

A kérelmezett földek járásonként (hektárban):

Galántai	845 1315	Ipolysági	781 7887
Losonci	1 769 4372	Kékkői	1 047 0768
		Összesen:	4 443 4342

⁷ SZNL-P, Osídľovací úrad pre Slovensko (Szlovák Telepítési Hivatal), III: 21347/III-45 és 21103/III-45.

⁸ tátny okresný archív, a Pa (Állami Járási Levéltár Vágsellye, a továbbiakban: ÁJL-Vágsellye) Okresný národný výbor, amorín (Járási Nemzeti Bizottság Somorja, a továbbiakban): JNB-Somorja, 27: 2419/1-45.

⁹ ÁKL, Ministertvo vnitra (Belügyminisztérium, a továbbiakban: BM) Nosko hagyatéka, 225: Z-5. iratcsomó SZNL-P, FMH-A, Titkárság, 144: 182/47; ÁJL-Rozsnyó, JNB-Rozsnyó, 136: 27992/48., ÁJL-Vágsellye, JNB-Vágsellye, 579/48-eln. tátny oblastný archív Bratislava (Állami Területi Levéltár, Pozsony),

Kerületi Nemzeti Bizottság 3: A galántai munkacsoport iratcsomó. A párosítást a következőképpen alakították:

Járások			
Somorjai	Árva vidéke	Dunaszerdahely	vegyes
Lévai	Szeniczi	Tornaljai	kárpátaljai optások
Párkányi	Privigyeyi		
Érsekújvári	Csaca vidéke		
Galántai	Mijava és vidéke		
Vágsellyeyi	Trencséni		
Komáromi	Tvrdošín és vidéke		
Zselízi	vegyes		

¹⁰ Vadkerty Katalin: A csehszlovák–magyar lakosságcsere hivatalos értékelése. In *Regio*, 1993. 3. sz. 119.

¹¹ SZNL-P, Zpráva majetkov pre pozemkovú reformu (A Földreformbirtok Kezelősége), 7: 4655/47-S-eln.

¹² SZNL-P, MH-A, 142. Titk. 182/47.

¹³ utaj, tefán: "*Akcia JUH*". Prága, 1949.